DAVLAT BOSHQARUVI TUSHUNCHASI, UNING INSTITUTSIONAL VA FUNKSIONAL ASOSLARI

Xasanov Miralisher Mirsaid o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti Mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada davlat boshqaruvi va uning institutsional va funksional tuzilishi hamda uning mamlakat taraqqiyoti uchun ahamiyati, davlat hokimiyatining barcha tabaqalar va ijtimoiy guruhlar manfaatlarini to‘la ifodalashi, hayotning turli sohalarini tartibga soluvchi keng boshqaruv apparatini shakllantirishi kabi tadqiqot yo‘nalishlari, boshqaruv tizimida davlatning tashkilotlar va insonlar o‘rtasidagi siyosiy munosabatlarni tartibga soluvchi me’yorlar va qoidalar majmui bilan ilmiy-nazariy tadqiqotlar borasidagi izlanishlar asoslandi.*

Kalit so‘zlari: *Davlat va jamiyat, davlat hokimiyati, boshqaruv, jamiyat boshqaruvi, boshqaruvi organlari, hokimiyat.*

Jamiyat boshqaruvining demokratik institutlari fuqarolar o‘rtasidagi ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, ma’naviy-ahloqiy aloqalarni o‘rnatish, ushbu munosabatlarni xalqchil va adolatli tartibga solish vazifasini ado etishi bois ma’rifiy fuqarolik jamiyatini qaror toptirishga yo‘naltirilgan islohotlar izchil amalga oshirib kelinmoqda. Bu borada fuqarolik jamiyati institutlarining davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan ijtimoiy hamkorligining ta’sirchan mexanizmlarini yaratishga jiddiy e’tibor berilmoqda.

Ma’lumki, davlat va jamiyat jonli ijtimoiy – tarixiy voqeliklar sifatida ma’rifiy taraqqiyotning turli bosqichlarida o‘z harakatlanishi- ning muayyan falsafiy mafkurasiga, konseptual strategiyasiga ega bo‘ladi. Ular ko‘zlagan maqsadi, belgilagan marralari, faoliyatining mazmun-mohiyati, yuksalish tendensiyalari va yo‘nalishlari jihatidan tavsiflanadilar. Ayni shu sifatlariga ko‘ra, davlatlar va jamiyatlar bir – biridan farqlanadi, tegishlicha izohlanadi hamda baholanadi.[1]

Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.[2]

Har qanday zamonaviy ijtimoiy-siyosiy jarayon, xususan, davlat boshqaruvi kabi tizim hodisalarini tushunishga intilish bizni bu masalaning tabiati va mohiyatiga murojaat qilishga undaydi. Jamiyatda yuz beradigan ko‘plab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar aynan boshqaruv masalasi bilan uzviy bog‘liqlikda vujudga keladi. Aslida lotincha “administratio” – “xizmat” va “boshqaruv” degan atama rahbarlik qilishni (kimgadir, nimagadir) bildiradi[3].

Boshqaruv bizni qurshab turgan dunyoga xos universal va zaruriy xususiyat hisoblanadi. Boshqaruv-zaruratdir, boshqaruvsiz kishilar faoliyatini maqsad sari yo‘naltirish, tegishli sohalarni rivojlantirish mumkin bo‘lmaydi. Boshqaruv bo‘lmagan joyda tartibsizlik, boshboshdoqlik yuzaga keladi.

Bu borada davlat boshqaruvini uning mohiyati nuqtai nazaridan o‘rganilganda davlatda hokimiyatning kimga mansubligi, uning sub’ekti kim ekanligi, davlat birinchi navbatda jamiyatning qaysi tabaqasi, guruhi, sinfining erkini ifodalab, manfaatini himoya qilishi, uning asosiy tarkibiy qismlari, ichki tuzilishi, davlat hokimiyatini amalga oshirishning asosiy uslublari, ya’ni muayyan davlatda hokimiyat qanday tashkil etilgan?, Qaysi davlat organlari tomonidan boshqaruv amalga oshirilgan?, Bu organlarning tashkil etilish tartibi va vakolatlari nimalardan iborat?-kabi savollarga asosli javob topishni taqozo etadi.[4]

Siyosiy-huquqiy ta’limotlar tarixida aynan “davlat”, “jamiyat”, “boshqaruv” kabi tushunchalarga turlicha yondashilgan bo‘lib, buning sababini, birinchidan, har bir zamonda hukm surgan ijtimoiy-siyosiy vaziyat, ikkinchidan esa, asos sifatida turli mezonlarga murojaat etilganligida guvohi bo‘lishimiz mumkin. Xususan, davlatga uyushgan jamiyatda davlat hokimiyatini kim va qanday amalga oshirishi aynan shu davlatning boshqaruv shaklini belgilab bergan. Ushbu masala insoniyatni juda qadimdan qiziqtirib kelgan bo‘lib, masalan qadimgi yunon siyosiy- huquqiy ta’limotida Demokrit: “Davlatda umumiy manfaat va adolat o‘z ifodasini topgan. Davlat manfaatlari hamma narsadan ustun turadi, shuning uchun ham fuqarolar faoliyati davlat tuzumini va boshqaruvni yaxshilashga qartilmog‘i lozim. “Yaxshilar” o‘tmishdagi aslzodalar va boylar emas, balki yuksak aqliy va ahloqiy fazilat soxiblaridirlar. Davlatni aynan shunday kishilar boshqarishlari kerak. Qonunlar polisdagi kishilar hayotining farovonligiga xizmat qilmog‘i lozim. Biroq bunday natijaga erishmoq uchun odamlar ham harakat qilishlari kerak, qonunga bo‘ysinishlari, itoat etishlari darkor”[5] -deb, o‘z qarashlarini keltirib o‘tadi.

Bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan ulkan bunyodkorlik ishlarini, erishilayotgan muhim marralarni tahlil qilish, davlat va jamiyat qurilishi sohasidagi yangi g‘oyalarni, belgilangan hayrli maqsad va vazifalarni, shakllanayotgan demokratik institutlar hamda ijtimoiy – siyosiy qadriyatlarni talqin etish, ularni huquqiy tafakkurimiz va madaniyatimizning tarkibiy qismiga aylantirish bosh maqsadlarimizdan biriga aylantirishdan iborat bo‘lib turgan bir paytda adolatli insonparvar, demokratik davlat, erkin va farovon hayot barpo etishni bosh maqsad qilib olgan O‘zbekiston Respublikasi ham, bugun davlat boshqaruvida aniq natijalarga erishishga qaratilgan zamonaviy uslublarni amaliyotga joriy etish xususan, “Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” degan ulug‘vor g‘oyani hayotga to‘liq tatbiq etish yo‘lida mustahkam islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu borada “Biz fuqarolik jamiyatini qurishga intilmoqdamiz,- deb ta’kidlaydi O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov. Buning ma’nosi shuki, davlatchiligimiz rivojlana borgani sari boshqaruvning turli xil vazifalarini bevosita xalqqa topshirish, ya’ni o‘zini o‘zi boshqarish organlarini yanada rivojlantirish demakdir”[6].

Shuningdek, o‘zining boy ilmiy-nazariy merosi bilan antik davr falsafasi, siyosiy va huquqiy ta’limotiga katta xissa qo‘shgan Aflotun, “Davlat” nomli asarida jamiyatdagi ijtimoiy tengsizliklarning kelib chiqish sabablarini aniqlashga harakat qiladi va adolatli ideal davlat qurish haqida mulohazalar yuritadi. Aflotun jamiyatini uch tabaqaga: davlatni boshqaruvchi faylasuflar, davlatni muhofaza qiluvchi harbiylar, vazifasi jamiyat ehtiyojlarini qondirishdan iborat bo‘lgan dehqonlar va hunarmandlarga bo‘ladi. Uning fikricha “davlatni donishmand faylasuflar boshqaradilar, ilmiy nazariyalar ishlab chiqadilar, dunyoni anglaydilar va

boshqalarga o‘rgatadilar. Harbiylar jismoniy mashq bilan shug‘ullanadilar, davlatda tartibni saqlaydilar, zarur bo‘lganda urushda ishtirok etadilar. Dehqonlar va hunarmandlar esa, og‘ir jismoniy mehnat bilan band bo‘ladilar, moddiy ne’matlarni yaratadilar, zarur hollardagina cheklangan miqdordagi xususiy mulkka ega bo‘ladilar”[7].

Ayib o‘tish mumkinki, davlat jamiyatning etakchi elementi bo‘lib qolar ekan, bu borada boshqaruvchi qatlamning burch va mas’uliyatiga bo‘lgan munosabati, halolligi, ma’naviy-ahloqiy qiyofasi davlatning obro‘yiga, u orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Bu borada davlat xizmati shunday faoliyat turiki, uning natijalarini xizmatchilar tayyorlagan va qabul qilgan hujjatlarning miqdori yoki hajmi bilan, ularning ishga sarflagan vaqtlari bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Davlat xizmati o‘ziga xos ijtimoiy munosabat bo‘lib, unda davlat hokimiyati o‘zining ijtimoiy jarayonlarni, insonlar faoliyati va xulq-atvorini tashkil qilish va boshqarish funksiyasini

amalga oshiradi. Zero, O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov 2004-yil 1-iyun kuni xalq deputatlari Surxondaryo viloyati Kengashining navbatdan tashqari sessiyasida so‘zlagan nutqida shunday degan edi: “Rahbar qachon el-yurt ishonchini, e’tiborini qozona oladi? Qachonki, yuragi, qo‘li toza, ko‘ngli ochiq, aql va zakovat sohibi bo‘lsa, uning tabiatida qat’iyatlik bilan bilim, talabchanlik bilan adolat uyg‘un bo‘lsa, u o‘zi boshqaradigan odamlarning g‘am-tashvishlarini o‘z qalbidan o‘tkazishga qodir bo‘lsa”[8].

Shu o‘rinda buyuk alloma Husayn Voiz Koshifiyning: “davlat va jamiyatni siyosatsiz, boshqaruvsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi, chunki bularsiz dunyoning muhim ishlarini tartibga solish vazifasini amalga oshirish mumkin emas, tarbiya va jazo haqidagi qonunlarning bo‘lmaganligi davlat faoliyatining buzilishiga olib keladi” – degan fikrlarini keltirib o‘tish mumkin. Bu bilan muallif boshqaruvning ikki ko‘rinishi, ya’ni o‘z qalbini boshqarish va qo‘l ostidagilarni boshqarish haqida so‘z yuritgan. Mutafakkirning fikricha, “jamiyatda boshqaruv bo‘lmasa, bir-birini o‘zaro qo‘llab-quvvatlash bo‘lmaydi, chunki har kim o‘z shaxsiy manfaatini ko‘zlab boshqalarga zarar e tkazadi, o‘zaro kurash, buzg‘unchilik va zo‘ravonlik kabi illatlar avj oladi”[9].

Mutafakkirning fikrlaridan shu narsani xulosa qilish mumkinki, “boshqaruv” tushunchasi faqat ma’muriy kuchga tayanib, hokimiyatdan foydalanish emas, balki mazkur tushuncha rag‘batlantirish orqali ongga, insonlarning xatti-harakati, xulq-atvori, faoliyatiga ta’sir ko‘rsatish omili hamdir.

Fikrimizcha, ma’muriy funksiya mezonlarini shakllantirish uchun dastavval davlat boshqaruvi tizimida mavjud bo‘lgan barcha muammolar, hal qilinishi shart bo‘lgan masalalar aniqlab olinishi kerak bo‘ladi. Bularning eng birinchisi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “davlat tashkilotlarining xalq bilan muloqoti tizimi”dagi muammolardir. Jumladan, aholida davlat hokimiyati organlari va mansabdor shaxslariga nisbatan salbiy munosabatni vujudga keltiruvchi omillar sifatida 1) “xalqdan uzilganlik”; 2) “so‘z va ish o‘rtasidagi katta farq (munofiqlik)”; 3) “korrupsiya” ekanligini ko‘rsatib o‘tish mumkin. Shunday ekan, bunday omillarni bartaraf etishda eng avvalo, davlat boshqaruvida ma’muriy funksiyalarni aniq yo‘nalishlarini belgilash, davlat va hududiy rivojlanish dasturlarini shakllantirishda hokimiyat organlarining tashabbuskorligini oshirish hamda rolini belgilash kabi islohotlarning ustuvor vazifasi sifatida qaralishi kerak.

Ma’lumki, davlatning institutsiyaviy unsuri, bu-davlat hokimiyati tizimini amalga oshiradigan pog‘onaviy tashkilotlar majmuasidir. Shu ma’noda davlat hokimiyatini amalga oshiradigan tashkilot “davlat hokimiyati organlari”, “davlat apparati” yoki “davlat boshqaruv ma’muriyati”, “davlat boshqaruvi” kabi tushunchalar orqali ifodalanadi.

Haqiqatdan ham, davlat boshqaruvi-ijrochilik xususiyatiga ega bo‘lgan yagona davlat hokimiyatini amalga oshirish faoliyatining ko‘rinishidir. Bunday boshqaruv birinchi galda asosiy qonunlar, Prezident farmonlari va qarorlarini hayotga joriy etishga qaratilganligi bilan ifodalanadi. Bundan tashqari, ushbu huquqiy hujjatlar ijrosini ta’minlash uchun davlat idoralari davlat hokimiyati vakolatlariga ega va bajarilishi shart bo‘lgan ko‘rsatmalarni-davlat hokimiyati nomidan amalga oshirishini belgilaydi.

Chunki, davlat boshqaruvi quyidagi vositalar orqali ta’sir etish imkoniyatiga egadir:

-ma’muriy-ijro tizimining yuqoridan-pastga, pastdan-yuqoriga qarab harakat qilishi (vertikal tizim);

-davlat boshqaruvi subektlarining qonuniy hokimiyat vakolatlarini ma’muriy tartibda amalga oshirishi;

-boshqaruv subektlari huquqiy normalarini mustaqil o‘rnata oladigan institutsional aktlarni joriy etish imkoniyatining mavjudligi.

Chunonchi, mazkur vositalar asosida davlatning boshqaruvchi tizim sifatidagi funksiyalarining quyidagi turlarini ko‘rsatib o‘tish lozim:

1) ob’ektiv funksiyalar (hududiy, mintaqaviy va mahalliy darajalarda hokimiyatni amalga oshirish, iqtisodni, ijtimoiy-madaniy sohalarni boshqarish, ma’muriy boshqaruv, ichki va tashqi siyosat va h.k.);

2) texnologik funksiyalar (hokimiyatni amalga oshirish va yuritish uslublari, ya’ni

vaziyatni o‘rganish, tashkil etish, rahbarlik va h.k.);

3) davriy (siklik) funksiyalar (tashabbus, qaror tayyorlash, qaror qabul qilish, qarorni qayta ko‘rib chiqish, qarorni ijrochiga etkazish, amalga oshirish, nazorat). Ko‘rinib turibdiki, yuqoridagi fikrlar boshqaruvning qonuniy hodisa ekani, boshqaruv hodisasining ilmiy asosi mavjudligini namoyon etadi.

Shuningdek, ma’muriy davlat boshqaruvi tizimida samarali usul va natijalarga erishishda G‘arbiy Yevropa mamlakatlari orasida eng ahamiyatlisi nemis maktabidir. Uning o‘ziga xosligi siyosiy ahamiyatga ega konseptual tadqiqotlarning amalga oshirilganligidir.

Germaniyada ma’muriy davlat boshqaruvida “ijtimoiy yondashuv” konsepsiyasi bilan M.Veber alohida ajralib turadi. M.Veber ma’muriy davlat boshqaruvi tuzilmasiga katta vakolatlar berish zarur, lekin, “byurokratik apparat”ning funksiyalarini kengaytirmaslik kerak deb, hisoblaydi. Chunki, davlat apparatini miqdor jihatdan oshirish va uning ijtimoiy funksiyalarini ko‘paytirish boshqaruv tizimida salbiy natijalarni yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Uning fikricha “davlat boshqaruvida universal funksiyalarni tizimli belgilab olish zarur. Chunki, maqsad va vazifalar o‘z o‘zidan namoyon bo‘lib boraveradi” [10].

Aytish mumkinki, davlat boshqaruvi tizimi ilmiy tadqiq etilganda unga xos bo‘lgan tuzilmalarning chiziqli va funksional xususiyatlari alohida qayd etiladi. Xuddi shu tamoyil asosida boshqaruv organlari tashkil etiladiki, bu erda chiziqli aloqalar ostida idora rahbari butun tashkilot ishini, uning tuzilmalarini va vazifalarini muvofiqlashtirib turishi tushunilsa, funksional aloqalar va funksional boshqaruv organlari ostida esa, aniq vazifalarni amalga oshirish tushuniladi.

Davlat va jamiyat boshqaruvi tizimini o‘rganuvchi tadqiqotchi olimlar orasida shunday qarash mavjudki, unga ko‘ra davlat boshqaruvi organlarini tizimini strukturalashga o‘tish jarayonida chiziqli tizimlash usuliga ustuvorlik berilishi lozim. Zero, “chiziqli tizim” boshqaruv ob’ektining holati uchun javobgarlikni ta’minlashni engillashtiradi. Chunki, ushbu tizim boshqaruvda ijro faoliyati bilan emas, balki muvofiqlashtish funksiyasini amalga oshirilishi bilan xarakterlanadi. Funksional tizim esa-bu har bir alohida vazifalarni amalga oshirish sifatini belgilovchi, ko‘phokimlikka moyildir.

Yuqorida qayd qilingan har ikkala tizim ham boshqaruv ob’ekti ehtiyojlarini amalga oshirish zarurati nuqtai nazaridan o‘zini oqlaydi. Biroq, boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini shakllantirish quyidagilarni hisobga olganda samarali bo‘ladi, ya’ni: boshqaruvning maqsad va vazifalari aynan mos kelishi; ijodiy avtonomlik va mehnat taqsimotining optimalligi; boshqaruv organi va har bir xodim vakolatlari hamda mas’uliyatlarining aniq belgilanganligi; vazifalar va majburiyatlar hamda vakolatlar va mas’uliyatlar o‘rtasidagi o‘zaro mutanosiblikning bo‘lishi.

Shuningdek, boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini: boshqaruv bo‘linmalarini shtatlar o‘lchov miqdori bilan emas, ularni malakali boshqaruvchi kadrlar bilan ta’minlash; boshqaruvni pog‘onalashuvi (darajalari)ga yo‘l qo‘ymaslik; boshqaruvda jamoatchilik nazorati tizimini qo‘llab-quvvatlash; Boshqaruv tizimlari o‘rtasida ijtimoiy sheriklik munosabatining majburiy xarakterini qo‘llash kabi sifatlar bilan belgilash maqsadga muvofiq.

Germaniyada ma’muriy davlat boshqaruvini tadqiq etishda “chiziqli- funksional yondashuv”ga alohida e’tibor qaratilib, uni ilmiy asoslashda nemis sotsiolog olimi Niklas Luman izlanishlari e’tirof etiladi. U o‘zining ilmiy-nazariy qarashlarida boshqaruv strukturasining aniq funksiyalarini doimiy ravishda tadqiq qilishni taklif etadi hamda ma’muriy davlat boshqaruvi strukturasining o‘zini esa, qamrovchi va tugallangan jarayon sifatida baholamaslik kerakligini izoxlaydi[11].

Funksiya-vakolat doirasidan kelib chiquvchi faoliyatdir. Chunki, “funksiya” lotin tilidan olingan bo‘lib, “bajarish”, “faoliyat”, “vazifa” kabi ma’nolarni anglatadi[12]. U qo‘llanish vakolatiga ko‘ra proporsional ravishda o‘zgarib boradi. Davlat boshqaruv funksiyalarida uning mohiyati va ijtimoiy yo‘naltirilganligi, maqsad va vazifalari aks etadi. Shuni aytish kerakki, funksiya davlat tashkilotining ichida tadbiq qilinishi mumkin emas, ular jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga hamohang tadbiq qilinadi.

Davlat boshqaruvi funksiyalari deyilganda, ijtimoiy jarayonlarga davlatning ob’ektiv shartlangan ko‘rinishidagi (vakolat, maqsadni ko‘zlovchi, tashkillashtiruvchi va nazorat qiluvchi)

ta’sir etishi tushuniladi. Davlat boshqaruvida funksiyalar yig‘indisiga 2 ta asosiy jihatga ta’sir ko‘rsatadi:

1. Holat, struktura, ijtimoiy jarayonlarning o‘zini-o‘zi boshqarishi ya’ni boshqariladigan ob’ektlar to‘plamiga;
2. Davlatning jamiyatga nisbatan o‘rni va roliga[13].

Yuqoridagi jihatlardan kelib chiqib, davlat boshqaruvi faoliyatini o‘zida aks ettiruvchi funksiyalarning umumiy belgilarini quyidagicha yuritilishini ma’qul deb hisoblaymiz.

1. Rejalashtirish funksiyasi. Bunda davlat boshqaruvining zamonaviy bosqichida keng ko‘lamli islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirilishini rejalashtirishda maqsadga nima bilan, qanday, qaerda, qachon kabi savollarga javob berish orqali shakllantiriladi;
2. Tashkillashtirish funksiyasi. Ko‘zlangan natijalarga erishishda boshqaruv sub’ektlari barcha tizimining funksional faoliyatida samarali autsorsing, kontrakting aut va ijtimoiy sheriklik asoslarini ishlab chiqish hisoblanadi;
3. Tartibga solish funksiyasi. Davlat siyosiy institutlari o‘rtasidagi vazifalar (funksiyalar, vakolatlar)ni amalga oshirish mexanizmlari va javobgarlik sohalarini aniqlashtirish va muvofiqlashtirish hisoblanadi;
4. Davlat xizmatchilarini boshqarish va xizmatchi kadrlar bilan ishlash funksiyasi. Inson resurslarini boshqarish va uni samarali taqsimlash hamda boshqaruvchi kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo‘yish;
5. Nazorat qilish funksiyasi. Aniq ko‘rsatkichlar asosida natijalarni baholash va ish samaradorligni xulosalash.

Shuni ham ta’kidlash mumkinki, boshqaruv nazariyasini turli ob’ektiv va sub’ektiv jihatlar asosida tasniflash mumkin, ammo boshqaruvning amaliyotidan kelib chiqqan holda uning mazmundorligini inobatga olib ikki darajaga ajratish maqsadga muvofiq:

-boshqaruvning birinchi darajasi, davlat rivojishining turli evolyusiyasida institutlar faoliyat mexanizmini aniq tushuntira olishga qodir bo‘lgan falsafiy, siyosiy, iqtisodiy va sotsiologik konsepsiyalarning majmuasidan tarkib topgan boshqaruv nazariyasi;

-boshqaruvning ikkinchi darajasi, boshqaruvning turli ob’ektlarining yig‘indisi, amaliy bilim va ko‘nikmalarning birligi sifatida, jamiyat taraqqiyotini ta’minlash maqsadida, fundamental ilmiy nazariyalarni (matematika, mantiq, psixologiya, akmeologiya) qamrab olgan amaliy fan sifatida.

Shu bois, davlat boshqaruvi tushunchasi, uning ijtimoiy-siyosiy mohiyatini ochib berish bo‘yicha o‘rganilgan ilmiy izlanishlar natijasini umumlashtirib, davlat boshqaruvi tushunchasiga quyidagicha ta’rifni keltirib o‘tamiz: “Davlat boshqaruvi bu-davlat hokimiyatining qonuniy tashkil etish usullari majmui bo‘lib, insonlarning ijtimoiy hayot faoliyatlariga davlatning amaliy, tashkiliy va tartibga soluvchi ta’siridir”.[14]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Одилқориев Ҳ.Т. Ўзбекистон давлати ва жамияти инновацион ривожланишининг ҳуқуқий жиҳатлари/Ўқув қўлланма. – Т.: INNOVATSION RIVOJLANISH NASHRIYOT- MATBAA UYI, 2019. – 362 б.
2. Мирзиёев Ш. М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т., 2018, 19 – 20 - бетлар.
3. Раҳмонов А. “Ўзбекистон Республикасида давлат бошқаруви”. -Т.,“Академиуа”. 2007 йил. 6 - бет.
4. Мирзаахмедов К.М. Давлат бошқаруви тизимини демократлаштиришда сиёсий ҳокимият легитимлигини такомиллаштириш механизмлари. Монография. –Т.: “Маърифат”, 2023. 112 бет.
5. Мухитдинова Ф. “Сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар тарихи”. Дарслик. -Т., ТДЮУ. 2011. Б.52.
6. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. 3- жилд, Т.: “Ўзбекистон”, 1996. - Б.11.
7. Платон. Государство. // Пер. с древнегреч. А.Н.Егунова. Вступ. ст. Е.Н.Трубецкого.

Коммент. В.Ф.Асмуса. Примеч. А.А.Тахо-Годи. -М.: “Академический проект”, 2015. (Философские технологии). С.378
8. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти Ислом Каримовнинг халқ депутатлари Сурхондарё вилояти Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясидаги нутқи. // “Халқ сўзи” газетаси. 2004 йил 2 июн.
9. Муҳиддинова Ф. “Адолатнома” // “Ҳуқуқ ва бурч” ижтимоий ҳуқуқий журнали № 12. -Т.: 2008. -Б.3.
10. Управление- это наука и искусство /А. Файол, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. М.: Республика, 1992. - С. 12.
11. Weber W. Spanmmgen und Krafte im Westdeutschen Verfassungssystem. Humbolt, 1970. S. 52.
12. Луман Н. Социалные системы. Очерк общей теории // Пер. с нем. И. Д. Газиева; под ред. Н. А. Головина. - СПб.: Наука, 2007. - С.648.
13. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Ф ҳарфи. “Давлат илмий нашриёти”, -Т.: 2001-2006 йй. -Б.304.
14. Кириллова С.Ю. «Эффективност государственного управления». -М., “Санкт-П”, 1999.